

Seminární práce:

Zlatý standard

Úvod

Cílem této práce je popsat vznik, vývoj a zánik systému měny, který lze shrnout pod pojem zlatý standard. Rozhodl jsem se postupovat po historické linii, zkoumat vývoj, který ke zlatému standardu vedl, popsat jeho existenci a následný zánik. Toto členění práce je nezbytné, nelze začít definicí standardu, protože v zásadě není možné přesně určit dobu jeho vzniku a jeho podoby jsou natolik odlišné (i v rámci odborné literatury není přesně jasné, co ještě pod zlatý standard spadá a co již ne – viz Bretton-woodský systém), že považuji za rozumné vysvětlovat jednotlivé varianty v rámci historického období.

Popis práce, členění

Jak jsem uvedl v úvodu, zlatý standard zkoumám na pozadí historického vývoje, proto se v práci na začátku věnuji „penězům“ před standardem, jeho postupnému nástupu, vrcholu, přerušení během 1. světové války, obnovení v mírně odlišné podobě, postupným upadáním během Hospodářské krize a poslednímu (zatím?) návratu v podobě Bretton-Woodského systému, který lze nepochybně za zlatý standard považovat. V závěru práce uvádím osobní zhodnocení a srovnání s jinými „typy měny“ či způsoby řízení poptávky po penězích a snažím se nalézt různá pozitiva a negativa.

Historické členění, vznik, zánik

Období před zlatým standardem

Obecně platí, že dva lidé si dobrovolnou směnou obvykle zlepšují svou situaci – jednoduše proto, že pokud má člověk 1 nadbytek statku A a nedostatek statku B, a naopak, člověk 2 má nedostatek statku A a nadbytek statku B, pak (čistě teoreticky) oba směnou zvýší svůj užitek. Obchod je tedy žádoucí. Problém nastane, pokud je statek A hospodářské zvíře a statek B třeba hliněná miska. V takovém případě bude směna obtížná, neboť masa člověk potřebuje relativně málo (v krátkém období) a misek také – zatímco na zakoupení (chov) zvířete je třeba misek velké množství, a z hospodářského zvířete nelze odebrat jen malou část (aniž by zvíře nebylo do budoucna znehodnocené). Navíc, je problém ohodnotit cenu zboží a srovnávat – kolik částí telet stojí miska? A kolik to je v sekerách, víně, soli? Ceny nejsou pevné (v krátkém časovém období), ani jasně a jednoznačně porovnatelné.

Během historie lidé tento problém řešili buď kolektivní směnou v rámci „vesnice vs obchodník“, nebo využitím numéraire – statku, na který přepočítávali hodnotu ostatních. Odsud nejspíše pramení používání prvních statků – peněz, kterými jsou sůl, mušle, šátečky a postupně i drahé kovy. Z principu takovýto statek – peníze musí splňovat několik jednoduchých podmínek. Je jednoduše (bez

ztráty hodnoty) dělitelný (vs tele jako běžná platební jednotka), jeho uchování přináší minimální náklady, nedá se masově vyrobit (srov. písek, hlína, kamení), případně jeho výroba vyžaduje investici, která následně určuje (z části) jeho cenu (zlato, stříbro, šátečky, ...), a musí být dokonale možné takový statek odlišit od jiného, levnějšího (tento problém má z části zlato a stříbro při běžném použití v mincích – nelze přesně určit ryzost bez složitějšího zkoušení, v malých objemech se hodnota řídí „zvykem“ a důvěrou).

Nemůžu se zabývat historií peněz dopodrobna, proto myslím postačí, pokud uvedu, že během starověku se – v rozvinutých zemích – jako statky používané ke směně uplatnily především stříbro a měď, zlato mělo v dané době příliš velkou hodnotu pro běžný obchod (v zásadě fungoval „stříbrný standard“), nejdříve ve formě ingotů, později mincí různé ryzosti. Novinky se objevují až v 10. století našeho letopočtu (papírové peníze v Číně, poukázky na uložené – těžké - železné mince, které začaly obíhat místo nich, ve Švédsku na měď, díky nepraktičnosti tamější měny, která byla ale zvolena vzhledem ke snadné dostupnosti) a během 12. a 13. století, kde lze vysledovat vznik klasických „papírových“ bankovek – obchodníci si mezi sebou začínají vyměňovat směnky (bills of exchange), které jsou postupem času uznávány jako forma platby (pochopitelně ne v běžných obchodech, a pochopitelně jsou vždy a zcela kryté zbožím).

Zhruba v této době dochází i ke „standardizaci“ mincí (vlivem rozrůstajícího se mezinárodního obchodu a jejich běžnému používání při placení) a přesunu k bimetalismu stříbro-zlato (s rostoucím objemem produkce a hodnoty zboží). Určující je také obchod s Čínou/Indií, znamenající nepřetržitý proud především stříbra směrem na východ (a jeho akutní nedostatky v 15. a na počátku 16. století, i vlivem vyčerpání obvyklých nalezišť drahých kovů v Evropě – viz Kutná Hora).

S objevem Amerického kontinentu a jeho nalezišti se mění postupně začíná měnit množství kovů v Evropě – a dochází i k výrazné změně (zvýšení) cenové hladiny (které ale nemuselo být způsobeno jen přílivem stříbra). V 17. a 18. století panuje ve všech zemích čistý bimetalismus (s převahou stříbra) a plně se projevují jeho problémy. Základem bimetalismu je pevně stanovený poměr mezi oběma kovy, zde mezi stříbrem zlatem (původně 1:12,5, později 1:15,5, ale objevují se i vyšší poměry). V případě, že se cena na trhu změní od daného poměru, dojde k relativně přirozenému vyrovnání substitucí mezi monetárním a nemonetárním využitím zlata (stříbra), bez zásahu státu¹. V praxi se ale ukázalo, že výkyvy jsou značné, jak kvůli novým dolům v Americe, tak kvůli válkám a přírodním pohromám. Stále přetrvává i nerovnováha způsobená dovozem (nejen) čínského zboží, která uměle zvyšovala cenu stříbra a snižovala cenu zlata.

Dalším problémem tohoto období je kažení mincí – u jednotlivců penězokazectvím a okrajováním, u panovníků / států snižováním ryzosti kovu. Okrajování se dalo bránit vroubkováním mince na okraji, přirozenému otěru zabránit nelze. Kažení mince panovníkem bylo obvyklé v době války, případně při jakémkoliv nedostatku – obtížně se prokazovalo. Bylo jedním z důvodů vzniku „bankovních peněz“ v rámci vznikajících bank, imaginární měnové jednotky, mající přesný obsah kovu (obvykle určeno roztavením). Oproti mincím v oběhu vykazují nadhodnocení - „ažio“ až 20%².

Greshamův zákon

Před popisem „zavedení“ zlatého standardu si dovolím malou odbočku. Problémy se stříbrem a zlatem, případně jejich poměrem, vystihuje tzv. „Greshamův“ zákon³. V nejjednodušší podobě

1 Viz například Adam Smith, Pojednání o původu a podstatě bohatství národů, Liberální institut, Praha 2001: kniha I, kapitola XI, str. 160 – 194 (Exkurz o změnách hodnoty stříbra).

2 Viz také Adam Smith, kapitoly o směnkách.

3 Správně nikoliv Greshamův (16. století), ale snad Oresmův – zdlouhavému popisu věnuje několik odstavců

„Špatné peníze vytlačují dobré peníze“, v civilizovanější snad „v místě se zákonným platidlem – které tudíž nelze odmítnout – mají špatné peníze sklon vytlačovat z oběhu dobré“. Může se jednat buď o znehodnocené mince, nebo státem nadhodnocenou měnu. V oběhu je „pokažená“ mince s malým obsahem drahého kovu – a mince z mincovny se správným obsahem jsou okamžitě roztaveny, protože jako surový drahý kov mají vyšší cenu než je jejich nominální, kterou jsou běžně přijímány v obchodu.

Nástup zlatého standardu

Zlatý standard nebyl zaveden naráz, především kvůli vysokým nákladům (mnoho států na zlatou měnu „vydělalo“ až ke konci devatenáctého století) a kvůli obavám o stabilitu – dva kovy se měly teoreticky lépe vyrovnávat než jeden. První se na „cestu zlata“ vydala Británie⁴, když v roce 1717 Isaac Newton⁵ - nechtěně – nadhodnotil zlato oproti stříbru stanovením příliš nízkého poměru (lidé tedy začali měnit stříbro za zlato). Od tohoto roku v Británii reálně zlatý standard nahradil bimetalismus (či doznívající stříbrný standard). Z hlediska zákonů probíhalo vše pomaleji. V roce 1774 bylo omezeno držení stříbra jakožto zákonného platidla (respektive byly omezeny větší platby ve stříbře), v roce 1798 přestaly mincovny razit ze stříbra úplně⁶.

Ke konci 18. století a počátku 19. století však nebyly v oběhu pouze klasické mince s (relativně daným) obsahem kovu, ale i bankovky (tedy „poukázky“ od banky na vyplacení určité částky). Úžasná je symbióza „soukromé“ Bank of England, postupně získávající monopol na vydávání bankovek výměnou za nekončící půjčky státu, přesto zůstávající v soukromých rukou až do levicové „hysterie“ po druhé světové válce. Právě tato banka generovala velké množství peněz (formou částečného krytí bankovek – byť vysokého, ale tehdy ne ještě pevně daného krytí, dnes je minimální krytí stanoveno ve formě povinných minimálních rezerv), se začátkem Napoleonských válek ale nebyla schopná je zpětně proplácet, až v roce 1797 vláda výslovně bance zakázala bankovky splácet ve zlatě kvůli velmi malým rezervám. Tím přestal existovat jakýkoliv standard.

V roce 1816 byl zaveden čistý zlatý standard, paradoxně ještě v době, kdy nebylo možné existující bankovky Bank of England směnit za zlato – to bylo možné od roku 1821, který lze s klidným svědomím pokládat za začátek zlatého standardu v Británii⁷. Zajímavý je rok 1844, kdy byly bankovky Bank of England ustaveny jediným zákonným platidlem⁸ a ostatním bankám bylo zakázáno požadovat jejich proplacení. Před pokračováním malý exkurs.

Kindleberger (A Financial History of Western Europe) - viz použitá literatura.

- 4 Používám Británie, protože je obtížné rozlišovat, zda se v daném období jednalo o Anglii, Skotsko, Irsko, Wales a podobně – Británie zde znamená rozsah Spojeného království plus (zcela) závislé kolonie – opět rozpor, kolonie v Americe totiž používaly různé měny a z tohoto hlediska byly oddělené vždy.
- 5 Honosil se titulem „Master of the Mint“, byl tedy nejvýše postavená osoba v královské mincovně, současnosti odpovídá jeho pozice teoreticky náměstkovi ministra financí, ale odpovědností a ovlivňováním měny se dá přirovnat k dnešní roli guvernérů centrálních bank (nepátral jsem, jak nezávislý Sir Isaac Newton ve svém působení byl, ale stanovení poměru stříbra a zlata je obdobné ke stanovením úrokových sazeb).
- 6 Je zajímavé, že oproti zažitým představám mincovny, pokud měnu nekazily, příliš neovlivňovaly množství peněz v oběhu, protože byly v podstatě závislé na tom, zda někdo přinese zlato / stříbro a nechá si z něj vyrazit mince (s určitým poplatkem v řádech procent) nebo ne. Zřídit mincovnu bylo také překvapivě snadné, hlavně v zemích s ne zcela jednoznačnou strukturou moci (Německo do 1870, kdy každé větší hanzovní město mělo několik mincoven).
- 7 Srov. s rokem 1824 (Půlpán), viz literatura. Důvod pro rok 1824 jsem nenalezl. Obecně je datace nesmírně obtížná, především u Británie, kde kolísá od roku 1717 (Newton a nadhodnocené zlato), přes 1798 (začátek krátkého „období zlata“) po rok 1821 (obnovení standardu, tentokrát dlouhodobě).
- 8 Irské a skotské banky mohly vydávat bankovky v případě sto procentního krytí vkladem u Bank of England

Krytí bankovek

V 19. století mohla v podstatě jakákoliv banka vydávat bankovky, většina zemí neměla zákonné platidlo, které by byl každý nucen při platbách přijmout. Sice již byly běžné standardizované mince (a vlastní měna nebyla jen symbolem moci jako ve středověku, ale obvykle se ve státě používaly k obchodu mince jednoho původu, ne směs z několika zemí), ale centralizovaný systém neexistoval. Vyvinuly se 2 názory:

„Currency princip“, žádající stoprocentní krytí (Peel a jeho zákony, Británie) zlatem. V podstatě při změně hospodářské situace vyžaduje změnu ceny zlata (místo množství peněz).

„Banking princip“, připouštějící i jiné krytí bankovek než kovem (převážně evropský kontinent, většinou se jedná o směnky, v novější podobě státní dluhopisy a podobně). Obvykle byla stanovena výše, od které muselo být vše kryto kovem⁹ - žádná „tvorba“ peněz pomocí úvěrů a omezených rezerv, protože divoký vznik bankovního systému od 14.-15. století byl provázen spoustou nekrytých bankovek.

Zlatý standard v dalších zemích

Další zemí velkou, která přijala zlatý standard, bylo „Vilémovské“ Německo – po sjednocení a úspěšné válce v 1870 díky reparacím a „vypůjčení si“ francouzského pokladu získali Němci dostatek prostředků na jeho zavedení. Po nich ve velice rychlém sledu následovaly Skandinávské země a další menší evropské země, které už v zásadě neměly příliš na výběr – poptávka po zlatě a zvýšení jeho hodnoty i u nich změnilo poměr ceny zlata a stříbra. Navíc hospodářský růst a kulminace průmyslové revoluce ve většině zemí způsobily, že rostl objem obchodů a bylo třeba vyšších hodnot i pro běžné účely, ne jen jako účetní jednotka (zlato za „stříbrného“ bimetalismu).

Zajímavá je Francie, ve které se, přes čilý obchod s Británií, udržel bimetalismus (v podstatě ale stříbrný standard) v poměru 15,5:1, a to do té míry, že byla v roce 1865 zformována Latinská mincovní unie (spolu s Belgií, Švýcarskem, Itálií, později Řeckem, Rumunskem), kde země dohodou určily stejnou ryzost mince. Unie demonetizovala stříbro v roce 1878, po přílivu levného kovu z Jižní Ameriky.

Spojené státy se držely bimetalismu až do roku 1873 (od 1792, po zavedení pevné měny – Mint and Coinage act, přesto zde můžeme najít stabilní systém až v polovině devatenáctého století - tehdy se povedlo splatit dluhy za Válku za nezávislost, a to ještě na nejistém základě – zlato bylo vytlačováno stříbrem z okolních zemí). Oficiálně byl USD prohlášen za zlatou měnu v roce 1900.

Zjednodušeně lze říci, že ke konci devatenáctého století zlatý standard a zlato jako základní peněžní jednotka ve světě zcela převládly. Vynořily se sice různé úvahy o vyšší stabilitě bimetalismu (byť jen formálního), v podstatě ale nebylo cesty zpět.

9 Půlpán, Karel, neznámá skripta: „...např. v Rusku musely být emitované bankovky do celkové výše 600 mil. rublů kryty na 50 % zlatem, nad toto množství pak dokonce ze 100%“, „... Německá říšská banka jako centrální cedulová banka měla určena nekrytý maximální kontingent bankovek na určen 450, později na 550 mil. M. Z. vydaných bankovek musela být po srážce kontingentu kryta 1/3 zlatem, 2/3 obchodními směnkami.“ (zkráceno)

Země	Období	Přechod na zlatý standard v průběhu devatenáctého století – vybrané zajímavé země ¹⁰ .
Británie	1774-1797, 1821-1914	
Spojené státy	1879-1917	
Francie	1878-1914	
Německo	1871-1914	
Austrálie	1852-1915	
Kanada	1854-1914	
Rakousko-Uhersko	1892-1914	
Belgie	1878-1914	
Itálie	1884-1894	
Nizozemí	1875-1914	
Portugalsko	1854-1891	
Švýcarsko	1878-1914	
Dánsko	1872-1914	
Finsko	1877-1914	
Norsko	1875-1914	
Švédsko	1873-1914	
Řecko	1885, 1910-1914	
Rusko	1897-1914	
Egypt	1885-1914	
Osmanská říše	1881-1914	
Japonsko	1897-1917	
Mexiko	1905-1913	
Argentina	1867-1876, 1883-1885, 1900-1914	
Brazílie	1888-1889, 1906-1914	

První světová válka a obnova

První světová válka ovlivnila svět z mnoha stran, a kromě mnoha jiných ekonomických důsledků přinesla i odklon od „tvrdé měny“. Válčící mocnosti se velice rychle postaraly o ukončení směnitelnosti – v té době ještě formálně bankovek – za zlato, aby jejich zvýšenou emisí mohly krýt obrovské válečné náklady. Vyskytly se i peníze s nuceným oběhem, předzvěst pro druhou polovinu dvacátého století. Přesto, oproti následující druhé světové válce, situace nebyla tak špatná a většina zemí se pokusila vrátit ke krytí zlatem jak jen to ekonomická situace dovolila (paradoxně, jen na pár let do Hospodářské krize). Británie přešla zpět na zlatý standard – přes určité pochybnosti tehdejšího ministra financí, Winstona Churchilla – a dokonce na předválečnou úroveň, přes růst ceny zlata a inflaci, na předválečnou paritu. Tyto přehnané požadavky pravděpodobně způsobily pomalejší hospodářský růst VB v meziválečném období (a tím možná i zmírnily následný pád během Hospodářské krize) a deflaci.

Německu – Výmarské republice se podařilo zvládnout hyperinflaci i bez zlata (které padlo na reparace). Centrální banka vydala pozemky a zbožím krytou Rentenmark (směnitelná za USD), později nahrazenou zlatem krytou Reichsmark (1924). Francie stabilizovala (významná osoba Raymonda Poincaré) směnný kurz v roce 1926, směnitelnost za zlato obnovila od roku 1828, na úrovni 1/5 předválečného stavu. Jedinou významnější zemí, která nikdy zlatý standard neopustila, byly Spojené státy americké. Ekonomicky byly tak silné, že byl pouze zakázán vývoz zlata mezi lety 1917 a 1919, což je celkem rozumné opatření.

Tehdejší Republika Československá patřila k měnám zlatého franku, a ze spíše prestižních důvodů přešla na zlatý standard v roce 1926.

¹⁰ Tabulka přejata z <http://eh.net/encyclopedia/article/officer.gold.standard>

Typy zlatého standardu

Je nutné uvést, že 1. světová válka znamenala i přerod v chápání zlatého standardu. Standard devatenáctého století je možnost směniti bankovky za zlato, které jsou ještě značně myšleny ve významu poukázek (z většiny nebo stoprocentně kryté zlatem - oproti dnešku je krytí vyšší o desítky procent, „fractional reserve system“ se ještě tehdy neuplatnil). Systém po 1. světové válce ale spíše vyhovuje pojmům „gold bullion“ či „gold exchange standard“. Určité rozdělení je i v případě vnitřního a mezinárodního standardu – měna může být směnitelná za zlato v pro centrální banky jiných zemí (a tím v zásadě kryta), ale uvnitř země může fungovat jako měna s nuceným oběhem (gold exchange). Stejně tak gold bullion, zlatý slitek, umožňuje výměnu jen od určité, pro běžné potřeby obrovské, částky (tedy je jen pro banky, státy, v meziválečném období se jednalo o miliony korun na transakci – nebyl tedy předpoklad, že by drobní držitelé bankovek byli schopni požadovat jejich placení).

Hospodářská krize

Krátké období hospodářského růstu, respektive obnovy se začal blížit konec druhé éry zlatého standardu. V průběhu Hospodářské krize na začátku třicátých let většina měn devalvovala a mnohé od „zlata“ upustily, ať už kvůli jeho hospodářské neudržitelnosti, nebo kvůli ztížení zahraničního obchodu – tehdejší snahy o protekcionismus, které krizi pravděpodobně ještě vyostřily.

Nejspíš nejhůře zasažená země, Spojené státy, opustila zlatý standard v roce 1933, v roce 1934 devalvovaly o 41% na (z 20,67 USD na 35 USD za trojskou unci zlata - hodnota, která později vydržela až do roku 1971). Přesto bylo zlato v USA poměrně přeceněné, takovým způsobem, že (pochopitelně i „díky“ světové válce) v roce 1947 USA vlastnily 70,59 % zlatých rezerv světa¹¹. Zlatý blok s Francií v čele se udržel do roku 1936.

Druhá světová válka, obrovské výdaje na zbrojení a devastace Evropy vedly k zavržení jakýchkoliv pokusů standard obnovit – výsledkem byl zajímavý systém, který odpovídá hospodářské síle mocností po válce.

Bretton-woodský systém

Bretton-woodská konference proběhla mezi prvním a dvacátým druhým červencem 1944. Viditelným a dosud trvajícím výsledkem konference bylo založení Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj (IBRD) a Mezinárodního měnového fondu (IMF). Tehdy ale splnila mnohem podstatnější funkci, než stvořit dvě poněkud zkomplikované instituce – cílem konference bylo vytvořit stabilní měnový systém, který by umožnil jednak rozvojovou pomoc do války zničené Evropy (cynik by napsal investice a uplatnění amerického kapitálu) a jednak obnovu mezinárodního obchodu, což není možné bez stabilních měn s relativně směnnými stabilními kurzy, které během války přestaly existovat – viz systém přidělů, přechod na určitou dobu plánovaného hospodářství během války a podobně.

Zjednodušeně, cílem B-W bylo využít všech výhod zlatého standardu a zbavit se všech jeho nevýhod formou pevného určení ceny dané měny ve zlatě a povinnosti členských zemí intervenovat na měnových trzích v případě odchylky. Výsledkem bylo krytí USD zlatem a jeho směnitelnost za zlato – pro vybrané instituce (centrální banky) – a navázání ostatních měn na dolar v pevných kurzech, kolísající kolem 1 %. Z tohoto období pochází vysoká závislost světové ekonomiky na dolaru (například OPEC, prodávající ropu za USD).

¹¹ Zdroj: viz literatura, „neznámá skripta“ - doc. Půlpán

V systému byla zabudována vlastnost předznamenávající Keynesiánský pohled na svět, praktikovaný po následujících 20 let. Teorie fixního kurzu se snaží zabránit opakování Hospodářské krize, jejíž jedním projevem byla snaha „ožebračit sousední stát“, tedy manipulací se směnným kurzem – devalvací – zvýšit konkurenceschopnost vlastní ekonomiky a zvýšit export. Pevný kurz měl zajistit stabilní prostředí, oproti plovoucímu, který snadno podlehně prudkým změnám. O výsledcích lze diskutovat, dnes většina měn funguje na plovoucím kurzu, avšak situace je naprosto odlišná, žijeme v ekonomicky velmi stabilní době, nesrovnatelné s obnovou po 2. světové válce, kdy se obrazně „znovu rozdávaly karty“ a nebylo jasné, která země bude do budoucna ekonomicky prosperovat a která ne (a tudíž určit směnné kurzy po období více jak deseti let, kdy přestaly téměř existovat – válka prakticky přímo navazovala na devalvace za krize).

Kromě Bretton-woodských dohod se hojně používal mnohostranný clearing – v roce 1947 první smlouva, obsahující země Beneluxu, Itálii, Francii, později další země – centrem se stala BIS (Bank for International Settlements), nikdy se o něm ale neuvažovalo jako o trvalém opatření jako v meziválečném období.

Konec zlatého standardu

Bretton-woodský systém měl v sobě zabudovanou stabilizační pojistku, které ale způsobilo jeho pád. Pevná vazba na zlato neumožňovala jiné než skokové změny cen – jako tomu bylo při postupných devalvacích dolaru, způsobených obrovskými výdaji prezidenta Johnsona na válku ve Vietnamu, při kterých značně kleslo krytí dolaru, který tak byl nadhodnocený (kurz ke zlatu krytí neodpovídal). Pokusy o záchranu začaly SDR (1970, Special Drawing Rights, příliš se neujaly, od 1974 koš měn, v podstatě účetní jednotka, nahrazující zlato, jehož množství je omezené), pokračovaly Smithoniánskými dohodami (požadavek zhodnocení ostatních měn vůči dolaru) a větším kolísáním kurzu. Měny Bretton-woodského standardu přešly na plovoucí kurz v březnu roku 1973.

K definitivní demonetizaci zlata došlo v roce 1978.

Země	Typ standardu	Stabilizace směnného kurzu	Konvertibilita	Opuštění zlatého standardu
UK	slítek	1925	1925	1931
USA	mince	viz předchozí	1922	1933
Francie	slítek	1926	1928	1936
Německo	směnitelnost	1924	1924	1931
Austrálie	mince	1925	1925	1930
Kanada	mince	1925	1926	1929
Rakousko	směnitelnost	1922	1923	1931
Belgie	směnitelnost	1926	1926	1935
Itálie	směnitelnost	1927	1928	1934
Nizozemí	mince	1925	1925	1936
Portugalsko	směnitelnost	1929	1931	1931
Švýcarsko	mince	1925	1925	1936
Dánsko	slítek	1926	1927	1931
Finsko	směnitelnost	1925	1925	1931
Norsko	slítek	1928	1928	1931
Švédsko	mince	1922	1924	1931
Československo	směnitelnost	1923	1929	1931
Maďarsko	směnitelnost	1925	1925	1931
Poland	směnitelnost	1926	1927	1936
Polsko	mince	1930	1930	1931
Mexiko	mince	1921	1925	1931
Argentina	mince	1927	1927	1929
Brazílie	směnitelnost	1927	1928	1929

Tabulka na obsahuje přehled vybraných zemí, které se držely zlatého standardu v meziválečném období¹².

Osobní zhodnocení

Zlatý standard, především ve své klasické podobě, znamenal vrchol a zároveň pád nesmírně zajímavé éry konce devatenáctého století – ráje kapitalismu. Přinesl mnoho z hlediska svobody jednotlivce ovlivnit ekonomické dění, z hlediska jeho možnosti svobodně jednat. Nikdy od konce období krytí měny zlatem neměl jedinec taková práva a jistoty. Po stránce ekonomické má, dle mého názoru, menší význam, protože je pouze pokračováním postupného přerodu chápání směny. Na obchodu v historii lidstva je možné velice dobře sledovat (takřka mytický) spontánní řád F. A. Hayeka. První byla nezbytná přímá směna, instituce neexistovaly, nebylo možné se dohodnout „ty mi budeš dodávat každý den jídlo a já na oplátku ti jednou za rok vyrobím sekeru“. Riziko je obrovské – ale zisk ze směny také. Pro překonání psychologické bariéry se začal používat „meziproduct“, stříbro, zlato (atd.) jakožto příslib budoucího užítku. Nic jiného například zlato není, samo o sobě má nulový užitek, pokud za něj není možné vyměnit něco jiného¹³.

¹² Přejato z <http://eh.net/encyclopedia/article/officer.gold.standard>

¹³ Je zajímavé sledovat, co se v různé době uplatňuje jako univerzální peníze – vždy podle hodnoty a užitečnosti, ať už se jedná o cigarety / jídlo ve věznicích a koncentračních táborech o skleněné kuličky / kartičky hokejistů, fotbalistů / samolepky a podobně v dětství.

V dnešní době hrají peníze v běžném životě naprosto stejnou úlohu – a příliš nás nezajímá, čím jsou kryté, pokud se jejich hodnota nemění moc rychle (inlace). Chápeme je pořád jako příslib statků, a omezené množství peněz již negarantuje množství kovu, ale „stát“, respektive centrální banka, v celé své pomyslné velikosti. Jakákoliv měna s nuceným oběhem je založena na důvěře (a očekávané, ba přímo předpokládané stabilitě měnového systému), která musí být mnohem větší, než byla v dobách zlatého standardu. Ten byl přesný přechod mezi dvěma světy – ve zlatých mincích byla třeba důvěra, že za kov bude možné i zítra něco směnit (což třeba během války není jisté). Postupně s rozrůstajícím se obchodem lidé začali důvěřovat i bankovkám, poukázkám na zlato, až, po neklidném půlstoletí, mají důvěru i v papírové, a dnes i reálně neexistující virtuální peníze, „usídlené v plastické kartě nebo v počítači“. Stále zde ale musí existovat ona důvěra – pokud neexistuje, reakce dnes je mnohem rychlejší, než byla v dobách zlatého standardu. „Run“ na banky je největší hrozbou, protože po něm není možné měnu jednoduše obnovit – nemá reálný základ, je založena na důvěře (spontánním řádu) a zákonech (řádu vytvořeném), který například při hrozící válce nevzbuzuje respekt.

Zajímavé jsou z tohoto pohledu státočky v socialistických zemích – téměř všechny mají uvedeno „Bankovky jsou kryty zlatem a ostatními aktivy Státní banky Československé“ a samotný Sovětský Svaz držel obrovské zlaté rezervy (uvolněné po roce 1991). Důvody mohou být dva – potřeba zvýšit cenu státoček pro mezinárodní směnu (což neuspělo) a vyvolat dojem pevné měny na domácí půdě, protože není možné využít existujících tradic a institucí a je třeba se odvolávat na anachronické krytí zlatem. Přesto byly oficiální státočky nahrazovány buď pevnější „valutou“, Tuzexovými poukázkami, nedostatkovým zbožím nebo nepeněžními, ale také důležitými drobnými službami „po známosti“. Peníze jako takové selhávaly ve své funkci, protože je nebylo možné za nic jiného směnit.

S důvěrou v měnu souvisí i vládní kontrola. Zlatý standard, na rozdíl od původních mincí a dnešních peněz s nuceným oběhem, neposkytuje, v případě veřejného dohledu, vládě možnost se dlouhodobě zadlužit. Pokud je pevně dáno krytí, jednoduše není možné vydat víc bankovek (devalvovat). V období zlatého standardu prakticky neexistovala meziroční inflace, často se dokonce objevovala deflace a změny byly skokové, v krizích. Zlatý standard tedy prakticky brání monetární politice, se všemi kladnými i zápornými důsledky (bimetalismus ji v určitém způsobem umožňuje, změnami poměru, viz USA polovina 19. století).

Základní, a zcela zřejmou nevýhodou zlatého standardu je právě zlato. Existuje ho omezené množství a s enormním růstem HDP v posledních padesáti letech nemůže těžba držet krok. Navíc nemonetární využití zlata v průmyslu by trpělo, kdyby jeho cena uměle rostla – jedná se o jeden z nejdůležitějších průmyslově používaných kovů, počítačové součástky bez tohoto nekorodujícího, kujného a tažného vodiče prakticky nemohou existovat. Bretton-woodský systém nebyl schopný na něco podobného reagovat, protože v sobě nezahrnoval posun ve významu peněz, k němuž došlo během posledního století. Z „mezistatku“ se peníze staly regulérním zbožím, které lze za zákonem daných podmínek (velmi křehké rovnováhy) tvořit v bankovním systému a tak uspokojovat neustávající poptávku po nich (za mírné, řízené a dokonce žádoucí inflace). Ve zlatém standardu je pevně dané množství peněz (zlata), na které musí reagovat změnou cena – což je nereálné, cena zlata by musela enormně stoupat a ceny enormně klesat. Vyplácelo by se odkládat dlouhodobě spotřebu, protože za stejné množství peněz by bylo možné si koupit víc zboží, tedy naprostý opak dnešního systému, kdy je buď rozhodnutí o spotřebě beze změny užitku v čase, nebo naopak okamžitá spotřeba přináší vyšší užitek než odložená – a tím v určité spirále do budoucna připravuje půdu pro další spotřebu (přes teorie udržitelného růstu a podobné úvahy).

Další, ryze praktický problém zlatého standardu, je možnost spekulativních útoků na měnu, protože kurz je daný, zatímco výkon ekonomiky se mění. Něco podobného se dělo v devadesátých

letech, když byla koruna vázána na koš měn a změny kurzu byly oznamovány předem. Náklady na sterilizaci pro ČNB tehdy nebyly bezvýznamné.

Výhodou standardu, hlavně v neklidných dobách a v případě, že jsou v oběhu mince s obsahem zlatého kovu, je mimořádně snadná směnitelnost bez ohledu na zásah „vyšší moci“ (státu, banky, města). Lze kov převážet za hranice, lze ho používat k obchodování (a ignorovat bankovky, které nejsou kryty). Bohužel, v dnešní době nelze předpokládat větší platby jinak než elektronicky, proto se svobodného nakládání s penězi pravděpodobně již nikdy nedočkáme.

Zlatý standard tedy přináší některé nepochybně krásné momenty, je však jisté, že jeho znovuzavedení u hlavních měn nelze očekávat. Teoreticky není žádný problém zavést jeho obdobu, stačí se dohodnout na omezeném statku, který bude možné nakoupit například od IMF (na stejném principu, jako centrální banky kupují státní dluhopisy). Omezeným statkem může být cokoli, třeba pozemky na Marsu, jejichž následná cena se bude měnit podle poptávky. Oproti současnému systému mají jednu nevýhodu – jedná se o stejně imaginární omezení, jako státní dluhopisy, ale je notně průhlednější (jako bylo dříve zlato) a důvěra v měnu je z velké části založena právě na její neprůhlednosti.

Osobně nepředpokládám, pokud v následujících letech nedojde k obrovské světové krizi, která by nás uvrhla o několik století zpět, návrat ke zlatému, nebo jakémukoliv jinému standardu, založenému na drahých kovech. Současný systém je založený na předpokladu mírného, ale neustálého růstu světového HDP a poptávky po penězích, a jeho požadavky nemohou být splněny za existence pevně omezeného množství, vůči kterému jsou bankovky-státovky vázány. Sice by bylo krásné, kdybychom viděli decentralizovaný bankovní systém, nezávislý na centrálních bankách, ale přes zlatý standard (a pravděpodobně v krátkém období ani jinak) se k němu nepracujeme.

Použitá literatura a zdroje

Kindleberger, Charles P., **A Financial History of Western Europe**, second edition, Oxford University Press, 1993

Smith, Adam, **Pojednání o původu a podstatě bohatství národů**, Liberální institut, Praha 2001

Půlpán, Karel, tzv. „neznámá skripta“ - materiály a podklady pro předmět „Světové hospodářské dějiny“ a „České hospodářské dějiny“, http://samba.fsv.cuni.cz/~pulpan/DSH_bak_ekon/

Encyklopedie na **eh.net**, <http://eh.net/encyclopedia/article/officer.gold.standard>

Pro přehled a okrajová témata **Wikipedia.org**, http://en.wikipedia.org/wiki/Gold_standard,
http://en.wikipedia.org/wiki/Bretton_Woods_System.